

Godne ochrony źródlika na peryferiach Puszczy Białowieskiej

Część Niziny Podlaskiej, zwana Równiną Bielską do tej pory zwraca uwagę przyrodników przede wszystkim dzięki walorom, jakie posiada Puszcza Białowieska. Z pewnością jedną z przyczyn takiego stanu jest fakt, że dotychczas nie doceniano atrakcyjności obszarów leżących na zachód i południowy-zachód od tego wielkiego kompleksu leśnego. Region ten jednak posiada i inne obiekty o dużych wartościach przyrodniczych, które dopiero w ostatnich latach zostały lepiej opracowane. Należą do nich kemy* w okolicach Bielska Podlaskiego (F a l i Ń s k i 1972 a).

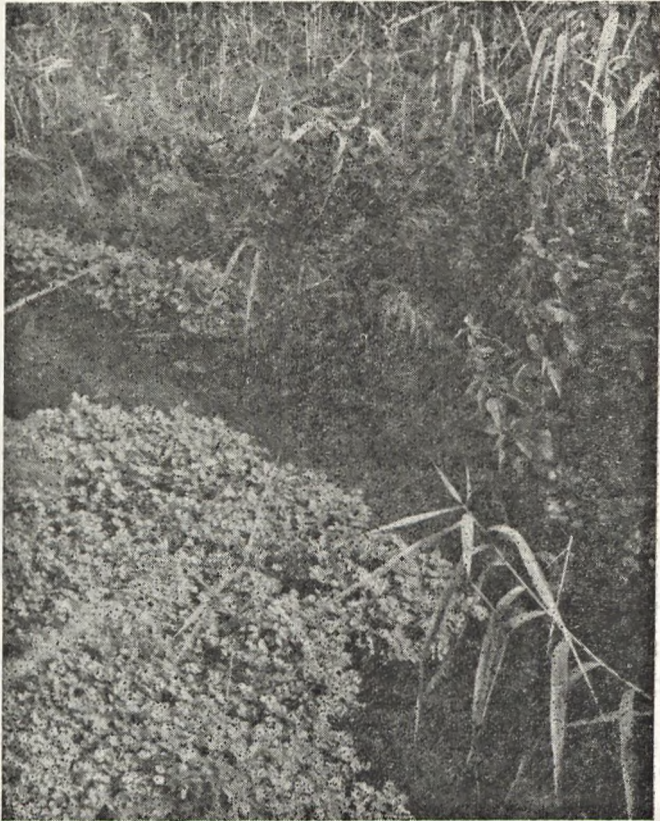
Do bardzo interesujących elementów zaliczyć należy źródlika znajdujące się w niewielkich dolinkach położonych na wschód od wsi Kleszczele, obok drogi z Kleszczel do Kuraszewa, na lokalnym wododziale pomiędzy rzekami: Leśna Zachodnia i Nurzec. Noszą one nazwy: Trubianka Przednia i Trubianka Tylna. Źródła w nich znajdujące się zasilają poprzez strumień Trubianka prawobrzeżny dopływ Nurca — Dobrowódkę.

Obszar, na którym znajdują się doliny, budują piaski, żwiry i głazy moreny czołowej mazowiecko-podlaskiego stadium zlodowacenia środkowopolskiego. Zostały one później częściowo pokryte piaskami i żwirami pochodzenia wodnolodowcowego.

Mniejsza z dolinek — Trubianka Przednia zajmuje zagłębienie terenu o długości około 300 m i szerokości 10 m przy głębokości dochodzącej do 2 m. Stoki dolinki są bardzo strome. Dno — o znacznym spadku — jest nachylone w kierunku po-

* Kem jest to pagórek o płaskim wierzchołku, zbudowany głównie z warstwowych piasków, mułów i żwirów osadzonych przez wody roztopowe w szerokich szczelinach i obniżeniach brzeżnej, zamierającej części łądolodu. W Polsce kemy są częste jako pozostałości ostatniego zlodowacenia.

Ryc. 1. Roślinność porastająca brzegi strumienia w dolinie Trubianka Przednia. Na pierwszym planie płat z rzeżuchą gorzką *Cardamine amara*. — The vegetation overgrowing the banks of the Front Trubianka stream. Foreground: a patch of the large bitter-cress. Fot. J. B. Faliński

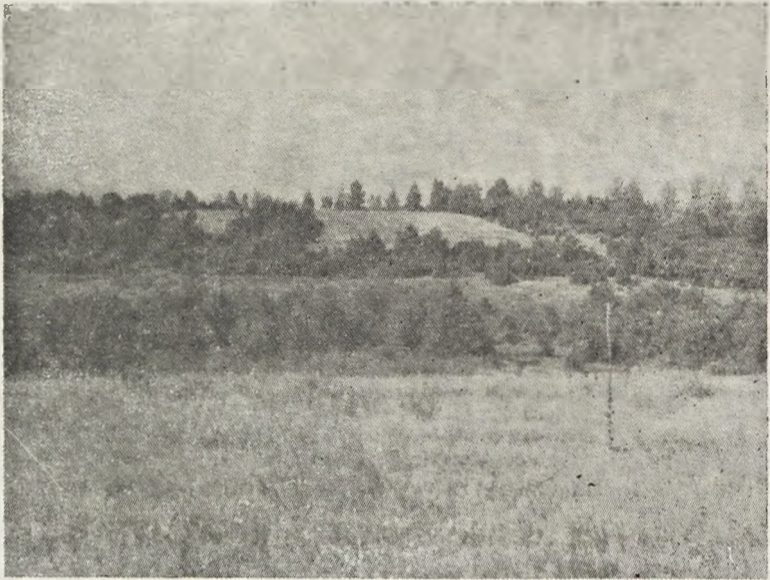
łudniowo-zachodnim. Znalezione tutaj 4 źródła, z których jedno znajduje się w samym końcu doliny, natomiast reszta w niewielkich bocznych nieckach. Całkowite odlesienie otoczenia i zajęcie go przez pola uprawne spowodowało duże zmiany w roślinności doliny. Mimo to wytworzyła ona bardzo interesujące i rzadko spotykane w tym regionie zbiorowiska, związane bezpośrednio z ciekim wodnym. W miejscach, gdzie nurt jest szybszy i nie pozwala na osadzanie się cząstek organicznych, wykształcają się zbiorowiska źródlisk oraz płytkich wód płynących, reprezentujące rząd zespołów

Ryc. 2. Roślinność źródłiska w dolinie Trubianka Przednia. Widoczne skupienie rzęsy drobnej *Lemna minor* var. *latiuscula*. — The vegetation typical of headwaters growing in the Front Trubianka stream valley. A concentration of the duckweed is well visible. Fot. J. B. Faliński

źródłiskowych *Montio-Cardaminetalia* i związek szuwarów potokowych *Glycerio-Sparganion*. Gatunkami, które występują najczęściej w tego typu zbiorowiskach, są spośród roślin naczyniowych: rzeżucha gorzka *Cardamine amara*, gwiazdnica bagienna *Stellaria uliginosa*, przytulia błotna *Galium palustre*, trędownik skrzydlaty *Scrophularia alata*, wierzbownica błotna *Epilobium palustre*, przetacznik bobowiczek *Veronica beccabunga*, manna jadalna *Glyceria fluitans*, manna pofałdowana *G. plicata* i rześa drobna *Lemna minor*, występująca tutaj w odmianie o bardzo dużych członach pędowych — *Lemna minor* var. *latiuscula* Domin, podana z terenu Moraw. Na terenie Polski znana jest jedynie z obszaru źródłiskowego rzeki Łyna (Faliński 1968).

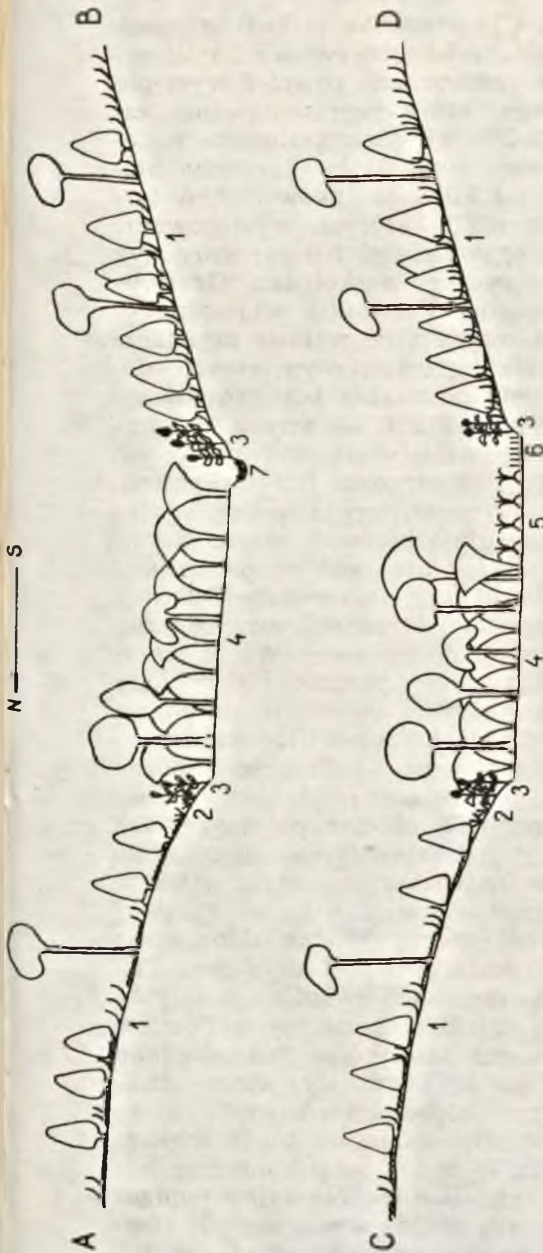
O dwieście metrów na południowy-zachód od Trubianki Przedniej znajduje się wylot Trubianki Tylnej. Dolina ta o długości 1,2 km i powierzchni dna około 6 ha, najlepiej wykształcona jest w części dolnej, gdzie wysokości względne dochodzą do 20 m, a nachylenie zboczy do 10°. W części tej

Ryc. 3. Ogólny widok dolnej partii doliny Trubianka Tylna. Dno doliny zajmuje łożowisko, natomiast brzegi porastają jałowczyska. — General view of the lower section of the Back Trubianka valley. Its bottom supports an osiery, and its slopes are overgrown with juniper.

Fot. J. B. Faliński

stwierdzono obecność 12 źródeł rozmieszczonych u podstawy zboczy. Roślinność Trubianki Tylnej stanowi lepiej zachowany kompleks, w skład którego wchodzi zbiorowiska roślinności wodnej i torfowiskowej. Stwierdzono w niej również obecność podobnych zbiorowisk, jak w poprzednio omawianej dolince, jednakże ich udział powierzchniowy jest tutaj mniejszy, co wiąże się z innym charakterem cieku wodnego. Nachylenie dna doliny jest o wiele mniejsze i powoduje wzrost zabagnienia. Zespołami, które zajmują największą powierzchnię są: łożowisko *Salicetum pentandro-cinereae* oraz ols *Carici elongatae-Alnetum*. Znajdujemy tutaj komplet gatunków olsowych, a mianowicie: turzycę długokłosą *Carex elongata*, czermień błotną *Calla palustris*, trzcinnik lancetowaty *Calamagrostis canescens*, karbieniec pospolity *Lycopus europaeus*, porzeczkę czarną *Ribes nigrum* i psiankę słodkogórz *Solanum dulcamara*. Duży udział ma również szuwar turzycy prosowej *Caricetum paniculatae*, porastający rozlewiska strumienia.

Ryc. 4. Profil poprzeczny obrazujący różnicowanie przestrzenne roślinności w dolinie Trubianka Tylina, w miejscu o większym (A—B) i mniejszym (C—D) nachyleniu dna doliny. 1 — bór sosnowy *Peucedano-Pinetum*, faza regeneracyjna; 2 — zbiorowisko niskiej murawy z rzędu *Nardetalia*; 3 — zbiorowisko łąk wilgotnych z rzędu *Molinietalia*; 4 — łązowisko *Salicetum pentandro-cinereae* i ols *Carici elongatae-Alnetum*; 5 — szuwar turzycy prosowej *Caricetum paniculatae*; 6 — kwaśna młaka turzycowa *Carici canescens-Agrostietum caninae*; 7 — zbiorowiska źródlisk z rzędu *Montio-Cardaminetalia* i szuwały płytkich wód płynących ze związku *Glycerio-Sparganion*. — Cross-section representing the spatial differentiation of the vegetation in the Back Trubianka valley in a greater (A—B) and lesser (C—D) inclination of the valley bottom. 1 — *Peucedano-Pinetum* pine forest in a regeneration phase, 2 — grassland community of the *Nardetalia* order, 3 — humid meadow community of the *Molinietalia* order, 4 — ośsiery *Salicetum pentandro-Cinereae* and *Carici elongatae-Alnetum* riverside forest, 5-*Caricetum paniculatae* rushes, 6 — *Carici canescens-Agrostietum caninae* acid sedge swamp, 7 — headwaters communities of the *Montio-Cardaminetalia* order and the rushes typical of shallow flowing waters of the *Glycerio-Sparganion* alliance

Zajmuje on powierzchnię około 15 arów. Na niskich brzegach rozlewisk znaleźć można kwaśną młakę turzycową *Carici canescentis-Agrostietum caninae*. Odnotowano również występowanie torfowiska przejściowego, które reprezentowane jest przez jeden płat o powierzchni 200 m², gdzie znalezione zostały: rosziczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, żurawina błotna *Oxycoccus quadripetalus* oraz kilka gatunków mchów torfowców. Z innych ciekawych roślin, których występowanie stwierdzono w Trubiance Tyłnej, wymienić należy: kruszczyk błotny *Epipactis palustris*, goryczkę wąskolistną *Gentiana pneumonanthe* i borówkę bagienną *Vaccinium uliginosum*.

Brzegi doliny w większości znajdują się w fazie zarastania lasem. Sukcesja zachodząca tutaj w ostatecznym efekcie doprowadzi najprawdopodobniej do powstania boru sosnowego *Peucedano-Pinetum* (Faliński 1972b). Głównymi składnikami zarośli, które do tej pory zdołały się wytworzyć, są: jałowiec pospolity *Juniperus communis*, sosna *Pinus silvestris*, brzoza brodawkowata *Betula verrucosa*, topola osika *Populus tremula*. W warstwie runa przeważają borówki: czarna *Vaccinium myrtillus*, brusznica *V. vitis-idaea* oraz wrzos *Calluna vulgaris*. Charakterystyczna dla tej fazy spontanicznej sukcesji jest zwarta darni mchów i porostów, która pokrywa bardziej nasłonecznione zbocze o ekspozycji południowej. Wśród mszaków na pierwszy plan wybijają się: płonnik *Polytrichum juniperinum* i skalniczek *Rhacomitrium canescens*, natomiast wśród porostów — gatunki rodzaju chrobotek *Cladonia*.

Podsumowując krótkie omówienie roślinności można stwierdzić, że nie straciła ona jeszcze całkowicie swojego naturalnego charakteru, co w regionie, chociaż położonym tak blisko Puszczy Białowieskiej, jest zjawiskiem niezmiernie rzadkim. Elementem, który w największym stopniu stwarza konieczność objęcia ochroną tego obszaru, są liczne źródła z charakterystyczną dla nich roślinnością. Wodne zbiorowiska roślinne są bardzo czułym wskaźnikiem jej czystości. Tak dobre ich wykształcenie w obu dolinkach świadczy o dotychczasowym braku zmian w jej składzie chemicznym. Pomimo zniszczenia roślinności na terenach leżących w bezpośrednim sąsiedztwie dolinek, zbiorowiska te zachowały jeszcze swój naturalny charakter. Pewnym niebezpieczeństwem, które obecnie zaczyna zagrażać, jest stosowanie na coraz większą skalę nawożenia upraw leśnych. W tej sytuacji konieczne jest jak najszybsze zabezpieczenie obu dolinek nie tylko poprzez ochronę ich dna i zbiorowisk tam znajdujących się, ale również przez wyznaczenie stosunkowo szerokiej strefy w ich

otoczeniu, w której sztuczne nawożenie byłoby zupełnie wyeliminowane. Tylko taki sposób ochrony daje szansę na zachowanie unikalnej roślinności źródlisk.

Nie można również pominąć faktu, że w ostatnich latach wobec coraz większego deficytu wody w naszym kraju, specjalną uwagę zwraca się na ochronę obszarów źródliskowych i na zabezpieczenie ich przed skutkami, jakie niesie ze sobą chemizacja środowiska. Służą temu strefy ochronne źródeł i ujęć wody, które ustanawiane są w celu zabezpieczenia wydajności źródeł i ujęć oraz jakości wód (Art. 78—87 prawa wodnego oraz rozp. RM z dnia 24.XII.1965). Podkreśla to jeszcze dobitniej potrzebę wyznaczenia obszaru ochronnego w otoczeniu omawianych źródeł.

Roślinność torfowiskowa, która z roku na rok kurczy zajmowane przez siebie powierzchnie w wyniku przeprowadzanych melioracji i eksploatacji torfu, również ze wszech miar zasługuje na ochronę. Każdy więc obszar chroniony obejmujący torfowisko stwarza większe możliwości zabezpieczenia przed całkowitym zniknięciem coraz rzadszego typu roślinności (J a s n o w s k i, J a s n o w s k a, M a r k o w s k i 1968, J a s n o w s k i 1972). Należy również zwrócić uwagę na proces spontanicznej sukcesji, jaki zachodzi na porzuconych polach w otoczeniu dolin. Można tu zaobserwować naturalne odnowienie lasu, które przy dzisiejszym zagospodarowywaniu nieużytków metodami stosowanymi w leśnictwie, jest zjawiskiem sporadycznym. Stwarza to możliwość długookresowych badań nad dynamiką roślinności i to na różnych siedliskach — od boru suchego do olsu — na bardzo małym obszarze.

Obecnie na terenie obu dolinek przeprowadzane są dokładne badania fitosocjologiczno-florystyczne, które będą podstawą do późniejszych opracowań dotyczących dynamiki roślinności.

Biorąc pod uwagę wszystkie wymienione elementy obu dolinek, należy stwierdzić, że objęcie ich ochroną jest konieczne. Zgodnie z propozycją Białowieskiej Stacji Geobotanicznej UW, przedstawioną Wojewódzkiemu Konserwatorowi Przyrody w Białymstoku, dolinki: Trubianka Przednia i Trubianka Tylna należałoby objąć ochroną w formie rezerwatu częściowego lub ewentualnie kilku pomników przyrody wchodzących w skład Strefy Chronionego Krajobrazu na południowo-zachodnich peryferiach Puszczy Białowieskiej.

**The headwaters in the periphery
of the Białowieża Primeval
Forest deserve safeguarding**

The headwaters and the vegetation attached to them form the most interesting natural element of two small valleys, those of the Front and Back Trubianka streams, found in the periphery of the Białowieża Primeval Forest. In the course of initial phytosociological investigations there were distinguished the communities of the *Montio-Cardaminetalia* order and *Glycerio-Sparganion* alliance. Several rare species of vascular plants were recorded to occur there, and among them *Lemna minor* var. *latiuscula* Domin, hitherto reported from the territory of Moravia (Hegi), and in Poland found only in the area of the headwaters of the Łyna river (Faliński 1968). The surrounding of the springs also is worth consideration because of the process of the secondary plant succession on the abandoned fields. There is an opportunity to carry out interesting investigations in the dynamics of vegetation.

All these elements decide upon the considerable natural qualities of the territory discussed, and entail the proposal of extending legal protection to that area.

PIŚMIENNICTWO

Faliński J. B. 1968 *Mapa: Roślinność wybranego cyrku źródłowego w rezerwacie krajobrazowym „Zródła rzeki Łyny”*. Mater. Zakł. Fitos. Stos. UW, Warszawa—Białowieża, 22.

Faliński J. B. 1972a *Antropogeniczne zagrożenie i program ochrony muraw kserotermicznych na kemach w północnej części Równiny Bielskiej*. Phytocoenosis 1.4: 287—306.

Faliński J. B. 1972b *Potencjalna roślinność naturalna Wysoczyzny Bielskiej*. Mater. Zakł. Fitos. Stos. UW, Warszawa—Białowieża 24: 1—23.

Jasnowski M., Jasnowska J., Markowski S. 1968 *Giące torfowiska wysokie i przejściowe w pasie nadbaltyckim Polski*. Ochr. Przyr. 33: 69—124.

Jasnowski M. 1972 *Rozmiary i kierunki przekształceń szaty roślinnej torfowisk*. Phytocoenosis, 1.3: 193—210.